

Remigiusz Lipiński

Od Boberafh do Bobrowa

Bobrowo to malownicza wieś gminna położona w powiecie brodnickim, w województwie kujawsko- pomorskim. Wieś ta założona w średniowieczu, posiada bardzo bogatą historię. Patrząc z perspektywy czasu wiele się zmieniło. Wieś stała się większa, wielu starych budynków już nie ma, a tam gdzie dawniej były tylko pola lub lasy, stoją teraz osiedla domów jednorodzinnych. Jednak wieś to nie budynki, najważniejsi są mieszkańcy. Bobrowo, tak jak każda miejscowość miała swoje wzloty i upadki, radości i smutki, chwile uciechy i zabaw jak i chwile trwogi i rozpacz. Mieszkańcy nigdy nie poddawali się, po każdym upadku dokonywali odbudowy wsi i przyczyniali się do jej dalszego rozwoju. Historia Bobrowa łączy się z historią całej Ziemi Michałowskiej oraz różnych organizacji działających we wsi. Będąc jej mieszkańcem i jednocześnie pasjonatem historii chciałbym przedstawić wszystkim historię tej pięknej miejscowości.

Z Bobrowem kojarzy się pewna legenda. Według niej Bobrowo zostało założone przez pewne małżeństwo Jakuba i Anielę. Pomogły im w tym bobry, które żyją na terenie pobliskich jezior oraz torfowisk. Kiedy przez te tereny przejeżdżał król ujrzał piękną wieś, a usłyszawszy o całej historii zarządził, że ta wieś zostanie nazwana Bobrowo na cześć bobrów, które ją zbudowały. Pamiątką po tym jest wzgórze zwane „Grzybkiem” znajdujące się między jeziorami Oleczno i Grzywinek .

Jednak legenda, mimo że ma w sobie ziarenko prawdy, bardzo mija się z historią. Niezbitym dowodem istnienia Bobrowa w czasach przedśredniowiecznych jest grodzisko wczesnośredniowieczne leżące nad jeziorem Oleczno. Osada ta służyła pierwszym Piastom za przygraniczną warownię chroniącą Ziemię Michałowską przed pogańskimi Prusami. Na podstawie badań archeologicznych odkryto, że gród posiadał trzy fazy rozwoju. Pierwsza z nich miała miejsce w okresie plemiennym przed narodzinami państwa polskiego. Druga faza osadnictwa to okres panowania pierwszych Piastów i ochrona księstwa przed poganami. Trzecia faza, która ukształtowała grodzisko w takim kształcie, jakim jest obecnie przypada na wiek XII. Grodzisko prawdopodobnie zostało zniszczone podczas najazdu Prusów w 1222 roku. W tym samym roku Konrad I Mazowiecki przekazał Biskupowi Pruskiemu Christianowi w dokumencie łowickim całą Ziemię Chełmińską wraz grodem Bobrowo. W tym oto dokumencie pojawia się pierwsza historyczna nazwa wsi Boberafh. Jednak misja powierzona Biskupowi zakończyła się niepowodzeniem. Cztery lata później na te ziemie przybył Zakon Krzyżacki, który postanowił założyć w tym miejscu państwo zakonne.

Po przejęciu Ziemi Chełmińskiej przez Zakon Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie (Zakon Krzyżacki) nastąpił rozwój wsi Bobrowo. W 1246 roku Wielki Mistrz Zakonu Krzyżackiego

Henryk von Hohenlole przekazał wieś nowo utworzonej Diecezji Chełmińskiej, jako uposażenie biskupstwa. Pięć lat później biskup Heidenryk ofiarował wieś Boberowe świeżo utworzonej kapitule chełmińskiej. Jako ciekawostkę można podać fakt, że we wsi Bobrowo miał powstać kościół klasztorny. Budowy klasztoru nigdy jednak nie podjęto, ponieważ kapituła chełmińska podporządkowała się Krzyżakom. Krzyżacy słynęli z tego, że budowali kościoły oraz zamki wznoszone w stylu gotyckim. Najstarszy kościół parafialny na terenie Powiatu Brodnickiego powstał właśnie w Bobrowie. Biskup Heidenryk w 1251 roku nakazał wzniesienie kościoła. Dziewięć lat później wzniesiono już prezbiterium oraz początki nawy głównej. Kościół został wzmiankowany w 1324 roku. Pierwszym udokumentowanym proboszczem był ksiądz Arnold, o którym mowa w dokumencie z 1327 roku. Parafia bobrowska była znacznie większa niż obecnie, ponieważ obejmowała tereny późniejszych parafii: mszańskiej, słoszewskiej, kawskiej, nieżywieckiej, kruszyńskiej i brudzawskiej. Po wojnie trzynastoletniej, w roku 1479 Bobrowo zostało włączone w dobra królewskie podlegające pod starostwo brodnickie. Bobrowo było wsią kościelną aż do roku 1516.

W roku 1516 biskup chełmiński Jan Konopacki przekazał wieś Boberow chorążemu chełmińskiemu Hugonowi ze Smołąga na drodze zamiany. Od tej pory Bobrowo było folwarczną wsią należącą do szlachty. Czterdzieści lat później, część miejscowości Bobrowo została sprzedana staroście brodnickiemu Rafałowi Działyńskiemu. Działyński, prawdopodobnie z powodu kłopotów finansowych, musiał zastawić część ziem w Bobrowie za 319 florenów. Pod zastaw została przekazana karczma, nieużytki między jeziorami Grzywinek i Oleczno oraz pewien areał gruntów ornych. Nabywcą był Hartmann z Wichulca. W 1561 roku Wichulscy dokupili kolejną część wsi, przez co zwiększyli swoje wpływy w Bobrowie. W 1570 roku pojawia się po raz pierwszy dzisiejsza nazwa Bobrowo. W tym czasie wieś była podzielona między dwóch właścicieli ziemskich. Pierwszym był wspomniany Hartmann z Wichulca, który posiadał 5 łanów chłopskich ziem. Właścicielem drugiej części wsi liczącej 28,5 łanów chłopskich był także wspomniany wcześniej Rafał Działyński. Mimo, że starosta posiadał większy areał ziem, były one gorzej zagospodarowane. Na tym obszarze znajdowało się tylko 5 chłopów zagrodników. Na ziemiach należących do rodziny Wichulskich mieszkało 4 zagrodników, kowal, krawiec oraz karczmarz. Nie jest wiadome czy pan starosta oddał zastawione 319 florenów. Jednak posiadanie przez Hartmanna z Wichulca samej karczmy w roku 1570 może świadczyć o stopniowej spłacie pożyczki przez Działyńskich.

Według niektórych źródeł oprócz wyżej wymienionych właścicieli 4 łany chłopskie ziemi należały do kościoła. W kościele na głównym ołtarzu znajduje się obraz pochodzący z końca XVI w. Matki Boskiej z Dzieciątkiem i św. Janem Chrzcicielem, nazywany przez mieszkańców Matką Boską Bobrowską. Został on ufundowany przez Krzysztofa z Sumowa Elżanowskiego. Obraz został namalowany przez dwóch wybitnych malarzy gdańskich: Hermana Hana i Antoniego Möllera. Pod obrazem znajduje się napis „*Christipherus in Sumowo Elżanowski ad laudem dei comparavit. Anno Domini 1597*”. Według tłumaczenia Pana Radosława Stawskiego napis oznacza: „Krzysztof z Sumowa Elżanowski dla chwały bożej[kościół w ten obraz] wyposażył w roku pańskim 1597. Ufundowanie obrazu przez szlachcica z Sumowa świadczy, że katolicy z tej miejscowości podlegali pod parafię bobrowską. Modlitwy do tego obrazu stały się przyczyną licznych cudów, a parafianie przynosili liczne wota ofiarne.

XVII wiek to czas wiecznych wojen i upadku Rzeczypospolitej Szlacheckiej. Wojny prowadzone z Szwecją, Carską Rosją i Imperium Osmańskim spowodowały liczne straty w ludziach jak i w gospodarce. Wieś była dwa razy ograbiona przez wojska szwedzkie. Pierwszy raz w roku 1627 roku, a drugi raz podczas Potopu Szwedzkiego. Jako ciekawostkę trzeba podać fakt, że w XVII wieku często zmieniali się właściciele Bobrowa. Tak, więc w roku 1605 Bobrowo odziedziczył po Działyńskich Kanclerz wielki koronny Jan Zamoyski, wybitny mąż stanu. W 1639 roku wieś należała już do Zofii Parzniewskiej. Majątkiem kościelnym zarządzały Benedyktynki z Grudziądza aż do roku 1772. Po Pani Parzniewskiej wioskę przejął Andrzej Karkowski. W 1697 roku wieś została kupiona przez Marcina Czapskiego. Mimo licznych zmian właścicieli zniszczenia powojenne były nadal ogromne. Ziemia leżała odłogiem, a niektóre wsie były wyludnione. Jednak dzięki zaradności starościny Konstancji z Denhoffów Kosowej całe starostwo jak i Bobrowo podniosło się z upadku. Pani Konstancja przekazywała swoją dworską załogę do uprawy pól, odbudowała gorzelnie, młyny i folwarki oraz sprowadzała osadników. Do Bobrowa zostali sprowadzeni osadnicy z Niemiec. Po „potopie” Bobrowo przeżywało spokojny okres pozwalający na rozwój wsi. Świadectwem rozwoju wsi są Smolniki leżące pod Bobrowem. Zostały one założone przez Smolarzy- producentów smoły, którzy byli jednymi z najbogatszych osób na naszym terenie. Oprócz tego zaczęto na masową skalę wycinać okoliczne lasy.

W osiemnastym wieku tereny Bobrowa znowu zostały zniszczone przez wojnę. Tym razem była to Wielka Wojna Północna. Mimo, że Polska oficjalnie nie brała udziału w wojnie to główne walki toczyły się właśnie na terenie naszego kraju. Szwedzi zajęli teren starostwa w roku 1703

jednocześnie nakładając ogromną kontrybucję. W roku 1708 i 1709 nastąpiła zaraza, która poczyniła duże straty w ludziach. Koniec wojny mieszkańcy przyjęli z ogromną ulgą. Zniszczenia na terenie starostwa brodnickiego spowodowane przez wojska szwedzkie i rosyjskie podliczono na kwotę 200 tysięcy złotych. Była to ogromna kwota. Ziemie należące do starostwa długo nie mogły się podnieść z upadku, bo aż do sejmiku niemieckiego w roku 1717 roku. Właścicielem Bobrowa w czasie tej zawieruchy był Marcin Czapski. Po jego śmierci i podziale majątku Bobrowo przeszło pod opiekę jego syna Jana. Jan Czapski zmarł niestety bezpotomnie pozostawiając wdowę Konstancję z Bagniewskich Czapską, Okres XVIII to czas wewnętrznego upadku Rzeczypospolitej. Paraliż struktur państwowych, liczne przemarsze obcych wojsk spowodowały, że wrogo nastawieni sąsiedzi postanowili zagrabieć nasze ziemie. Niestety od słów do czynów niedaleka droga i w roku 1772 w wyniku I rozbioru Polski Bobrowo zostało bezprawnie zagarnięte przez Prusy.

Okres zaborów był dla Polaków bardzo trudny. Obce panowanie, nowe prawa i przywódcy sprawiało wiele problemów. Jednak władarze wsi Bobrowo bardzo szybko dostosowali się do nowej sytuacji. W tym okresie właścicielami wsi byli wspomniana Konstancja Czapska oraz od roku 1767 Jan Lehwald- Jezierski. Konstancja poślubiła Jana łącząc Bobrowo w jedno gospodarstwo. Po śmierci Konstancji w roku 1776 Pan Jezierski na mocy umowy spadkowej z 1779 roku przejął na własność ziemie należące do swojej zmarłej małżonki. W roku 1789 wieś liczyła 29 domostw. Jan zmarł w roku 1795. Dziesięć lat później po podziale spadku Bobrowo przeszło w posiadanie syna Andrzeja Feliksa Lehwalda- Jezierskiego. Po jego śmierci spadkobiercy postanowili sprzedać Bobrowo Tomaszowi Czapskiemu. W 1862 majątek przejął jego syn Jan. W wydany w Warszawie w roku 1880 „Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” została umieszczona wzmianka o Bobrowie. Bobrowo było wsią o powierzchni około 1032 hektarów, liczyło wtedy 275 mieszkańców w tym 273 katolików. W wyniku ogromnych problemów finansowych Jan Czapski został zmuszony do sprzedaży majątku w roku 1887. Pozostałością po władaniu Czapskich w Bobrowie są kartusze z ich herbem Leliwa znajdujące się w kościele. Majątek kupiła niemiecka Komisja Kolonizacyjna za 6 mln marek. Komisja rozparcelowała majątek i podzieliła między nowoprzybyłych osadników niemieckich. Niemieccy osadnicy pochodzili głównie z Carskiej Rosji, a dokładniej z terenów dzisiejszej Łotwy i Estonii. Zaraz po przybyciu Niemców, dawną gorzelnię przebudowano na protestancką kaplicę i szkołę dla dzieci ewangelickich. Pozostałością po ewangelikach jest cmentarz znajdujący się przy drodze biegnącej w kierunku Brodnicy.

Wybuch I wojny światowej spowodował, że Cesarstwo Niemieckie

rozpoczęło masowy pobór do swojego wojska. Pod broń powołano także mieszkańców Bobrowa. Nieznana jest ilość zmobilizowanych żołnierzy, ale znana jest liczba poległych dzięki pobudowanej piecie znajdującej się przy wejściu do cmentarza parafialnego. Na czterech tablicach są wypisane nazwiska poległych z całej parafii Bobrowo. Z samego tylko Bobrowa poległo sześciu żołnierzy. Wybuch wojny zahamował także akcję kolonizacyjną, dzięki czemu pozostała tzw. resztówka, czyli nierozparcelowany majątek ziemski. W tym czasie proboszczem parafii był ks. Alfons Sentkowski, który zarządzał parafią w latach 1907-1950. Ksiądz Alfons wspierał bardzo polskie dążenia do niepodległości.

Był wtedy pamiętny dzień 11 listopada 1918 roku... Koniec I wojny światowej spowodował klęskę państw zaborczych. Niemcy zostały pokonane, Austro-Węgry rozpadły się na wiele mniejszych państw, a w Rosji szalała rewolucja październikowa. Dla Polski ten dzień jest dniem odrodzenia własnej państwowości. Jednak dla mieszkańców całego Pomorza w tym Bobrowa datą odzyskania niepodległości jest styczeń 1920 roku. Skąd taka różnica? Otóż Niemcy nie chcieli oddać tych terenów dobrowolnie, ponieważ uważali je za swoje ziemie. Republika Niemiecka, aby nie dopuścić do sytuacji, jaka zaszła w tym czasie w Wielkopolsce wysłała na te ziemie oddziały Grenschutzu, tj. oddziały paramilitarne broniące ziem wschodnich. Polska wysłała na te tereny „Błękitną Armię” generała Józefa Hallera. Brodnica została wyzwolona 18 stycznia 1920 roku, przez co można sądzić, że Bobrowo mogło zostać wyzwolone 18 bądź 19 stycznia 1920 roku. Wspomniany wcześniej ks. Alfons przed wyzwoleniem utworzył straż ludową oraz gminną radę ludową z siedzibą w Bobrowie. W 1919 roku swoją działalność rozpoczęła także OSP Bobrowo. Członkami tej organizacji byli mieszkańcy wsi, lecz prezydium należało do mieszkających tutaj Niemców. Po odzyskaniu niepodległości władza w OSP stopniowo przechodziła w ręce polskie. W sierpniu 1920 roku niedaleko Bobrowa rozegrała się bitwa między wojskiem polskim, a armią czerwoną. Polacy zwyciężyli zdobywając 4 karabiny maszynowe i kilka sztandarów sowieckich. W 1922 roku resztówka została zakupiona przez Eugeniusza Zumbacha, szwajcara polskiego pochodzenia. Pan Eugeniusz był ojcem słynnego pilota podpułkownika Jana Zumbacha, dowódcy dywizjonu 303. W tym okresie rozpoczęto też modernizację bobrowskiej mleczarni, której prezesem był ksiądz proboszcz Sentkowski. Wieś Bobrowo w okresie międzywojennym leżała w województwie pomorskim.

W czasie II Wojny Światowej Bobrowo podzieliło los wielu wsi wcielonych do Rzeszy. Na te tereny sprowadzano nowych osadników niemieckich w zamian za Polaków wywiezionych do generalnego gubernatorstwa. Jedyne, co wyróżniało Bobrowo na tle innych wsi był dwór Zumbachów. Rodzina Zumbachów jako obywatele Szwajcarscy nie mogli

mieć zajętego majątku, ponieważ właścicielem była osoba z kraju niebiorącego udziału w wojnie. Ze względu na inne obywatelstwo właścicieli majątku w Bobrowie stał się on oazą wolności dla uciekających przed niemieckim okupantem. Ci, którym nie udało się znaleźć schronienia, trafiali w ręce Hitlerowców. Niemcy rozstrzelali bezbronną ludność lub przetrzymywali w więzieniach Gestapo. W Brodnicy znajdował się posterunek Gestapo. Tutejszą ludność w ramach wywózek do pracy przymusowej wywożono do obozu pracy w Potulicach. Znalazło się tam wielu mieszkańców z terenu Bobrowa i okolic w tym mój pradziadek Wincenty Lipiński pochodzący ze Zgniłobłot.

8 Maja 1945 roku zakończyła się najtragiczniejsza wojna w historii świata. Wszyscy ludzie żyjący w całej Europie odetchnęli z ulgą. Jednak wiadomo, że nie wszystkim było dane zakosztować wolności. Na terenie Europy środkowo-wschodniej zaczęto wprowadzać ustrój stalinowski. Niestety także Polska została zmuszona do wdrożenia komunizmu. Na terenie naszego kraju zakładano rady narodowe, które podlegały władzy komunistycznej w Warszawie. W Bobrowie także powstała Gromadzka Rada Narodowa. Od roku 1945 do 1948 mieściła się ona w budynku szkoły podstawowej. Ciekawe jest to, że od 1948 roku swoją siedzibę miała ona w Grzybnie. Wersja oficjalna przekazuje, że GRN Bobrowo zostało przeniesione do Grzybna, ponieważ szkoła potrzebowała miejsca na nowe klasy. Prawda była jednak zupełnie inna. Podczas odbierania obowiązkowych dostaw do wsi przybyła grupa partyzantów należących do podziemia niepodległościowego, która działała na terenie powiatu brodnickiego. Partyzanci wymierzili surową karę na komunistach, przeganiając ich po ulicach wsi w samej bieliźnie. Ze względów bezpieczeństwa, a także jako karę dla Bobrowa przeniesiono siedzibę GRN do Grzybna. Rada narodowa powróciła do wsi w roku 1955. Ludzie, którzy sprzeciwiali się zbrodniczemu systemowi, lub według komunistów należeli do „wrogów ludu” byli aresztowani i wywożono ich na Syberię. Z terenu gminy Bobrowo wielu mieszkańców podzieliło ten smutny los. Była to dla nich tragedia, ponieważ po przeżyciu hitlerowskiej okupacji zamiast wolności zakosztowali sowieckich łagrów. Zaraz po zakończeniu wojny swoją działalność wznowiło bobrowskie OSP. W 1950 roku pobudowano nową remizę strażacką. W tym okresie nastąpił gwałtowny rozwój mojej miejscowości. Siedem lat później została otwarta linia autobusowa biegnąca przez naszą wieś. W 1963 roku Bobrowo zostało zelektryfikowane. Ośrodek zdrowia został otwarty w 1967 roku. W 1968 roku zbudowano nowoczesny jak na tamte czasy sklep spożywczy. Rok później zbudowano lecznicę dla zwierząt. Drogi zostały pokryte mieszanką asfaltową. Przez cały okres wojny jak i po wojnie parafią nadal zarządzał Ksiądz Sentkowski. Po jego śmierci w 1950 roku nowym proboszczem został ksiądz Leon Gierszewski.

W 1958 roku parafię przejął Ks. Brunka, był on proboszczem do 1972 roku. W latach siedemdziesiątych XX wieku w Bobrowie wybudowano w czynie społecznym Gminny Ośrodek Kultury. Ogromny wkład w budowę mieli strażacy z Bobrowa, którzy w nagrodę otrzymali miejsce na nową remizę w budynku GOK. Naczelnikiem gminy w tym czasie był Pan Leonard Kowalski, a proboszczami kolejno po sobie byli Ks. Jan Szachnitowski i Antoni Kitzerman. Wieloletnim sołtysem wsi Bobrowo w tym okresie był Pan Józef Cichański mój drugi pradziadek. Chciałbym w tym miejscu wspomnieć, że chociaż moi dziadkowie opuścili te strony, a moi rodzice nie wychowywali się w Bobrowie, to jak często bywa historia mojej rodziny zatoczyła koło i moi rodzice osiedlili się w gospodarstwie po moich pradziadkach. W latach 80 XX w. zbudowano przedszkole, w którym obecnie znajduje się szkoła podstawowa. Przewodniczącym GRN w tym czasie był Tadeusz Różyński.

Przemiany ustrojowe po roku 1989 bardzo zmieniły strukturę prowadzenia gmin na terenie całego kraju, w tym także gminy Bobrowo. Zlikwidowano rady narodowe wraz z urzędem naczelnika gminy zastępując je wójtem oraz radą gminy. Pierwszym wójtem gminy Bobrowo wybranym przez radę gminy został Pan Zenon Sternicki. Wieloletnim wójtem gminy Bobrowo była Pani Anna Małkiewicz. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku Bobrowo zostało podłączone do linii telefonicznej. W 1997 roku założono klub LZS Bobrowo, który aktualnie znajduje się w A klasie. Na przełomie XX i XXI wieku przez wieś poprowadzono kanalizację. Położono wiele chodników z kostki brukowej poprawiając bezpieczeństwo. W 2001 roku założono stowarzyszenie „Aktywna Gmina”, którego prezesem jest Pani Agnieszka Kowalska. Dzięki inicjatywie tego stowarzyszenia odsłonięto tablicę pamiątkową ku czci najśłynniejszego mieszkańca Bobrowa-Jana Zumbacha. Otwarto także Izbę Dziedzictwa Kulturowego jego imienia. Stowarzyszenie prowadzi rozległą współpracę z bobrowskim OSP. Strażacy z Bobrowa założyli w roku 2008 młodzieżową drużynę pożarniczą. Rok później nasi strażacy świętowali 90 lecie istnienia. Mimo licznych zawieruch dziejowych straż w Bobrowie przetrwała do dnia dzisiejszego. W 2010 roku oddano do użytku boisko „Orlik 2012” stwarzając dogodne warunki do uprawiania sportu. Obecny wójtem gminy jest Pan Paweł Klonowski. Księdzem proboszczem aktualnie jest ksiądz Roman Dobrzewiński. W 2012 roku z inicjatywy władz samorządowych odrestaurowano cmentarz ewangelicki w Bobrowie oraz odsłonięto w tym miejscu pamiątkową tablicę. Bobrowo liczy obecnie około 400 mieszkańców. W mojej miejscowości doszło do sytuacji, gdzie we wsi jest mało rolników. Większość mieszkańców dojeżdża do pracy do odległej o kilkanaście kilometrów Brodnicy. W Bobrowie na dzień dzisiejszy istnieje urząd gminy, szkoła podstawowa, gimnazjum, GOK, ośrodek zdrowia, lecznica dla zwierząt, urząd pocztowy oraz filia Banku Spółdzielczego w

Brodnicy. W Bobrowie działają także prywatne przedsiębiorstwa, które zapewniają miejsca pracy oraz wspierają lokalne działania.

Na tych kilku stronicach mojej pracy próbowałem przekazać Państwu historię mojej pięknej miejscowości. Każda miejscowość mała czy duża ma swoją historię. Niektóre są bardziej ciekawe inne mniej, ale najważniejsze jest to, żeby znaleźli się ludzie, którzy chcieliby ją pamiętać i przekazywać przyszłym pokoleniom. Mieszkańcy danego regionu czy miejscowości powinni starać się pielęgnować swoją tradycję i historię. Ważne jest też to, aby nie zapominać o przyszłości i nadal dbać o rozwój regionu, w którym mieszkamy. Musimy pamiętać, że wszystko, co robimy dla naszej małej społeczności będzie procentować w przyszłości. Dbajmy, aby przyszłe pokolenia kochały ziemię swoich przodków i chciały na niej pozostać i wychowywać swoje dzieci, bo to ludzie tworzą historię. Taka inicjatywa jak tworzenie konkursów historycznych jest bardzo pomocna w odkrywaniu mało znanych, a jednocześnie ciekawych faktów. Na końcu mojej pracy chciałbym podziękować wszystkim osobom, które pomogły mi w opisanii historii mojej miejscowości. Dziękuję wszystkim, którzy udostępnili mi materiały na temat Bobrowa. Bezinteresowna pomoc mieszkańców w napisaniu mojej pracy świadczy o chęci utrwalenia historii naszej wsi. Trzeba pamiętać, że miejscowość to nie same budynki i drogi, miejscowość to ludzie, którzy w niej mieszkają. Dlatego dbajmy o jej rozwój i róbmy wszystko, aby żyło się w niej jak najlepiej.

Bibliografia:

J. Wultański, Wichulec i okolice, Brodnica 2005.

Artykuły i materiały prasowe, publikowane w dodatku do Gazety Wyborczej -Czas Brodnicy - udostępnione przez historyka R.Stawskiego.

Materiały udostępnione przez Panią Agnieszkę Kowalską.

Materiały udostępnione przez Ks. proboszcza Romana Dobrzewińskiego

Kronika szkoły podstawowej w Bobrowie

Kronika OSP w Bobrowie.

www.Bobrowo.org.pl

<http://www.lgdpojezierzebrodnickie.pl/gmina-bobrowo-historia.html>